

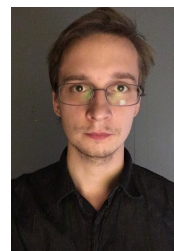
Parādīt muskuļus

Par Jāņa Tomaša otro dzejas krājumu "Smagatlētika" (</index.php/book/smagatletika>) ("Pētergailis", 2019).

Ja piekrītam mītam, ka otrās grāmatas ir visgrūtāk uzrakstīt, tad tas droši vien visvairāk attiecas uz gadījumiem, kuros lasītāji pirmo grāmatu novērtējuši kaut nedaudz atzinīgi. Proti, saslavētas debijas neizbēgami raisa gaidas, ka nākamā grāmata visādos veidos "pārspēs" iepriekšējo. Šādā situācijā, šķiet, nonācis Jāņa Tomaša otrais dzejas krājums "Smagatlētika", kuram jāseko literāro apbalvojumu magnētam – "Melnajiem darba cimdiem" ("Pētergailis", 2016). Tāpēc grūti izvairīties no salīdzināšanas, un recenzentam nākas jautāt: vai tiešām Tomaša otrajā grāmatā, kā rakstījis grāmatas redaktors Aivars Eipurs, "latiņa nav laista zemāk, bet gan pacelta augstāk" (3. lpp.)? Mana atbilde nav viennozīmīga.

No vienas puses, "Smagatlētikā" Tomašs tiecas apvaldīt asociāciju plūsmas – ir redzami mēģinājumi katra dzejoļa elementus kārtot vienotākā sistēmā. Iepriekšējā grāmatā bija daudz darbu, kuros tēlu ķēdes veidošanos diktēja vēlme izrotāties ar valodu un akcentēt pierastu frāžu daudznozīmību, īpaši neuztraucoties, vai radītie tropi seko kādai vienojošai loģikai. Iznākumā viena dzejoļa ietvaros bieži pavērās nesaderīgi konotatīvie lauki. Piemēram, kādā "Melno darba cimdu" dzejolī (39. lpp.) Tomašs dažu rindu garumā pārmetas no tehnoloģiju tēliem uz abstraktiem jēdzieniem, pēc tam uzreiz uz fizioloģiskām parādībām, lai beigās nonāktu pie pavisam ikdienišķiem priekšmetiem utt.

Turpretim jaunākā grāmata, lai arī daudzviet saglabā tādu pašu tendenci, piedāvā vairākus tekstus, kuros tēlainība vismaz viena dzejoļa ietvaros cenšas noturēties stabilā trajektorijā. Piemēram, dzejolis 44. lappusē personificē mašīnēriju – mašīnas "tukšā dūšā rūc", "negrib mazgāt muti", "atklepo eļļainas krēpes [sic]" u. tml. Citā dzejolī savukārt "tēvs pieņem traktoram dzemdības (..) / katru riepu aptausta kā grūtnieces vēderu (..) / skurstenis izklepos / kodīgu dūmu kamolu" (28. lpp.) u. tml. Tāpat viscauri grāmatai lasāms pretējais – daudz maz mērķtiecīgs ķermeņa pielīdzinājums mašīnām: 10. lappusē liriskais varonis pamirkšķina "kreisās acs pagriezienu rādītāju", 14. lappusē viņam "sirids vietā bija reaktīvais

Ivars Šteinbergs

Ivars Šteinbergs (1991) ir dzejnieks un atdzejotājs, publicējas kopš 2012. gada. Strādājis kultūras žurnālistikā, vadījis literatūras raidījumu "Bron-Hits" radio "NABA". 2018. gadā Ņujorkas štata univ...

[autora profils...](#)

(<https://www.satori.lv/profile/ivars-steinbergs-2>)

dzinējs", bet 35. lappusē atskan uzskatāmākais šīs tendences piemērs – paralēlisms "jo veselā miesā vesels gars / jo veselā motorā veseli virzuļi".

Nemot vērā pieaugošo konsekvenci tēlu izvēlē, var sacīt, ka Tomašam otrajā grāmatā ir izdevies parādīt, kā kopš pirmās grāmatas pieauguši viņa poētiskie muskuļi: savāktāka tēlainība lēnām nomaina izspūrušo un tiek demonstrēts dzejnieka nobriešanas process.

No otras puses, "Smagatlētika" šķiet kā pirmā krājuma poētikas tiešs turpinātājs. Autors joprojām ir uzticīgs gan tēmām, gan paņēmieniem, kas viņa rokrakstā dominēja debijas laikā. Tādēļ "Smagatlētikas" veiksmes un trūkumi daudzviet sakrīt ar tām, par kurām izteicās "Melno darba cimdu" kritiķi. Arī šeit it viss "ir metafora, hiperbola, eifēmisms, žargonvārds, idioma vai kolokācija" [1]. Arī šeit "lielākā (..) vērtība ir autora precīzie, mazliet brutālie tropi, kuri izmantoti maksimāli blīvi" [2]. Arī šeit, tāpat kā pirmajā krājumā, būtiska loma atvēlēta sievietes ķermeņa aprakstīšanai no vīrieša skata (*male gaze*) pozīcijām ("vien drusciņ pacelties virs drūmās ikdienas / ar taviem krūšu gaisa baloniem" (36. lpp.)) un mietpilsonības kritizēšanai – "mobilais telefons / cilvēka dabiskais pavadonis" (41. lpp.).

Grāmatas vēstītājs būtībā ir jau pirmajā krājumā iepazītais maskulīnais vērotājs, kurš pārdzīvo romantisko attiecību sarežģījumus, necieš patērētājsabiedrību, strādā divpadsmit stundu darbadienas un ar aizdomām uzlūko valstsvīrus. Par tēmu loka plašināšanos liecina pašrefleksīvi dzejoļi – "no vecajiem tekstiem nāk vēmiens," raksta Tomašs, "bet jaunie kā acu pilieni nolīst pār papīru." Protī, līdzās autoram ierastajām tēmām – neiegūstamā/aizgājusi sieviete, degradācija apakšējā vidusšķirā, netīrā pilsēta u. c. – Tomaša rakstībā kā tēma ienākusi arī pati rakstīšana.

Visbeidzot, tāpat kā pirmajā krājumā, arī šeit – pēc manām domām – trūkst formālas daudzveidības un metaforu ietilpības. Visu grāmatu veido no pieturzīmēm attīrīta verlibra panti ar dažāda garuma rindām, kas, retumis izmantojot kādu anaforu, aprakstošā intonācijā (parasti pirmajā vai trešajā personā) vēsta par kādu sadzīvīsku ainu kopumu. Varētu teikt, ka no vienmuļības Tomaša brīvo pantu paglābj tropu blīvums, jo metaforas, silepses un metonīmijas tiešām lietotas aizgūtnēm, un tas zināmā mērā kompensē citu dzejas valodas iespēju neizmantošanu.

Taču arī šie tropi – Tomaša firmas zīme – bieži zaudē dziļumu. Konstruējot metaforu, tiek salāgoti ne tikai divi vārdi, bet arī šo vārdu plašais konotāciju lauks, un veiksmīgākajos gadījumos (kādi mēdz būt, piemēram, Arvja Vigula dzejā) salāgošanās notiek arī starp šiem laukiem, respektīvi, līdzības nostrādā vairākos līmeņos. Turpretim Tomaša izteiksmes līdzekļi reti tiek tālāk par vārdspeili ("uzspiest uz gāzes pedāļa jūtām" (44. lpp.), "upe mazgā naudu" (30. lpp.) u. c.) vai vizuālā līdzībā balstītu salīdzinājumu ("krūzītes āliņģis" (43. lpp.), "melnzemes rupjmaize" (27. lpp.), "pirkstgalu kompass" (24. lpp.) u. c.).

Neuzskatu, ka šādiem paņēmieniem pašiem par sevi ir kāda vaina, grāmatā smacējošs drīzāk šķiet to apjoms. Skaidrs, ka Tomašu var saprast – viņš ir atradis to, kas viņam sanāk, un kāpēc gan to neparādīt katrā lappusē? Tomēr risks ir tajā, ka šādi grāmata pārvēršas par "viena trika poniju". Varbūt tāpēc man krājumā visinteresantākie šķita tie dzejoļi, kas formas ziņā ir Tomašam visneraksturīgākie, piemēram, 20. lappusē lasāmais darbs, kas beidzas ar rindām: "istabā trīs kontakti un neviens nestrādā / pie galda sēž trīs priekšnieki un neviens nestrādā / man ir trīs māsas un neviena nav feministe" (20. lpp). Protams, no tēlu gūzmas izkristalizējas arī mākslinieciski augstvērtīgas rindas, piemēram, pašironiskā un, manuprāt, asprātīgā 55. lappuses tēze – "rētas izdaļo gaļas dēlīti".

Tomēr šeit ir vietā izcelt kādu uzkrītošu metaforu grupu, kas man likās mazāk veiksmīga. Precīzāk, gribu atzīmēt pāris vieglprātīgi izvēlētus vārdus, kuru lietojums man nolasās kā bezgaumīgs vai pat neētisks. Visrupjāk izceļas rinda "alus darītavu holokausts pret vietējiem iedzīvotājiem" 41. lappusē un rinda netālu esošajā 43. lappusē – "tu mēģini notievēt fitnesa kluba koncentrācijas nometnē" (ir arī citi problemātiski piemēri, tostarp – "pasaules karš" 58. lappusē, "masu bojāejas" piesaukšana 47. lappusē, bērni, kurus "deportē" 60. lappusē, kā arī "ceļgalu dvīņu torņi", kas "saļogās" 9. lappusē u. c.).

Šo līdzību funkcija, saprotams, ir provokatīvi paspilgtināt fitnesa kluba vai alus darītavas tēlus. Bet tas notiek uz tā rēķina, ka holokausta vai koncentrācijas nometņu tēli tiek mikstināti. Citiem vārdiem sakot (liekas, ka tas vispār nebūtu jāsaka), ir taču nozīmīga atšķirība starp genocīdu un plašu alus patēriņu. Ja literārs teksts atsaucas uz masu slepkavībām, tad cilvēciski šķiet gaidīt, ka tas asinās mūsu jūtību pret tām. Es teiktu, ka aizrautība, ar kādu Tomašs darina tropus, atlasītajās rindās kļuvusi neuzmanīga un šo jūtību drīzāk trulina. Apzinos, ka dzejnieka nodoms visdrīzāk nav bijis trivializēt slaktiņus vai kas tamlīdzīgs,

bet tas nemaina mana lasījuma centrālo iebildumu:
salīdzinājumi darbojas abos virzienos un minētie
salīdzinājumi šķiet bezatbildīgi.

Lai nenobeigtu recenziju ar moralizēšanu, piebildīšu – par
spīti maniem komentāriem – blīvums dzejā ir būtisks un
apsveicams un to sasniegt, kā to darījis Tomašs, ir sūrs
darbs. Tālākais, domājams, drīzāk ir balansa jautājums.
Trenēt ne tikai vienu muskuļu grupu, bet arī pārējās.

[1] Baklāne, Anda. Ar kārtīgu (zibens) spērienu pa pakaļu.
Domuzīme, Nr. 1 (2017).

[2] Vērdiņš, Kārlis. Kārtīgas vīriešu sarunas. *Punctum*,
10/01/2017.
